دوفصلنامهٔ علمی
جستارهای اقتصادی ایران
س۱۶، ش۳۱، بهار و تابستان ۱۳۹۸
صفحات ۹۱-۱۱۰

Biquarterly Journal
of
Iran's Economic Essays
Vol.16, No.31, Spring & Summer 2019

تأثیر امنیت اقتصادی بر سپرده‌های قرض‌الحسنه بانک‌های دولتی و خصوصی ایران

مهدی جعفری*
ابوالفضل شاه‌آبادی**

چکیده

قرض‌الحسنه یکی از ابزارهای مناسبی است که برای تحقق روش کلی «حرمت ربا» معرفی شده است. همچنین، حقوق و امتیازاتی که این عقد برای دو طرف قرارداد فراهم می‌آورد، باعث جذابیت آن هم برای جمع‌آوری پس‌اندازها و هم برای عرضه وجوه سرمایه‌گذاری شده است؛ اما اطمینان کامل قرض‌دهنده از حفظ قدرت خرید آینده وجه قرض داده شده یکی از عوامل اصلی تصمیم‌گیری افراد برای سپرده‌گذاری در سپرده‌های قرض‌الحسنه است که به کیفیت محیط اقتصادی بستگی دارد.

در این مقاله تعیین‌کننده‌های سپرده‌های قرض‌الحسنه با تأکید بر امنیت اقتصادی در بانک‌های دولتی و خصوصی ایران طی دوره زمانی ۱۳۶۳-۱۳۹۵ بررسی می‌شود. نتایج نشان می‌دهد امنیت اقتصادی تأثیر مثبت و معناداری بر سپرده‌های قرض‌الحسنه دارد. همچنین، متغیرهای دیگری مانند حجم نقدینگی، تسهیلات قرض‌الحسنه و پس‌انداز تأثیر مثبت و معناداری بر سپرده‌های قرض‌الحسنه دارند و سود سپرده‌های بانکی تأثیر منفی و معناداری بر سپرده‌های قرض‌الحسنه دارد.

واژگان کلیدی: قرض‌الحسنه، سپرده‌گذاری، امنیت اقتصادی، بانک‌های دولتی و خصوصی.
طبقه‌بندی JEL: G21، E59، F52

* عضو هیئت علمی مؤسسه آموزش عالی طلوع مهر (نویسنده مسئول) mahdi.jfr@gmail.com
** استاد اقتصاد دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهرا(س) a.shahabadi@alzahra.ac.ir
تاریخ دریافت: ۹۶/۱۰/۳ تاریخ پذیرش: ۹۷/۵/۱۵

۱. مقدمه

یکی از آموزه‌های اقتصادی اسلام برای حمایت از نیازمندان و قشرهای آسیب‌دیده جامعه، ترغیب و تشویق مسلمانان به اعطای قرض‌الحسنه است. آیات و روایات فراوانی از مؤمنان می‌خواهند که بخشی از اموال خود را برای کمک به نیازمندان و رفع گرفتاری برادران ایمانی خود قرض‌الحسنه دهند. مطالعه تاریخ جوامع اسلامی نیز نشان می‌دهد که بیشتر مسلمانان به این آموزه‌ها عمل کرده و با پرداخت قرض‌الحسنه مشکلات بسیاری را حل کرده‌اند (موسویان، ۱۳۸۳، ص۳۶)؛ زیرا قرض‌الحسنه یکی از جلوه‌های زیبای یاری و دستگیری نیازمندان به شمار می‌رود و بی‌تردید از دیدگاه تمام آیین‌ها نیز اهمیت دارد و اسلام توجهی خاص به مسئله «قرض‌الحسنه» کرده است؛ به‌طوری‌که این موضوع ریشه در قرآن و سنت پیامبرﷺ و اهل‌بیت‌علیهم‌السلام دارد. «قرض‌الحسنه» عنوانی است که در میان مؤمنان شهرت دارد و از مصادیق قرضی است که به صفت «حسن و حسنات» در قرآن از آن نام برده شده است (طبرسی، ۱۳۷۲، ص۶۰۸). همچنین، مکتب اقتصادی اسلام برای جلوگیری از گسترش عمل ناپسند و ظالمانه ربا، قرض‌الحسنه را به‌عنوان بهترین شیوه جایگزین برای ربا برای استفاده متقاضیانی در نظر گرفته است که توانایی بازپرداخت سود ندارند. بنابراین، یکی از ابزارهای قانون بانکداری بدون ربا برای پرداخت تسهیلات و جذب سپرده‌های اشخاص، قرارداد قرض‌الحسنه است؛ گرچه سهم این ابزار در مقایسه با عقود دیگری که برای عرضه تسهیلات استفاده شده از سال ۱۳۶۳، روندی کاهشی داشته است (صدر، ۱۳۷۴، ص۲۴۳).

یکی از اشکال جذب سپرده‌های پس‌اندازکنندگان و عرضه آنها به نیازمندان در قانون عملیات بانکی بدون ربا، قرارداد قرض‌الحسنه است. حقوق و امتیازات این عقد برای دو طرف قرارداد، باعث جذابیت آن هم برای جمع‌آوری پس‌اندازها و هم برای عرضه وجوه سرمایه‌گذاری شده است. یکی از این امتیازات، ممنوع بودن گرفتن هرگونه مازاد نقدی یا غیرنقدی افزون‌بر مبلغ قرض از گیرنده آن است. این ویژگی به طرح پرسشی برای به‌کارگیری این ابزار مطرح منجر می‌شود که عبارت است از: اگر عرضه‌کنندگان تسهیلات هیچ سودی نمی‌توانند از متقاضیان بگیرند، چرا از این ابزار استفاده می‌کنند؟ یا انگیزه عرضه‌کنندگان تسهیلات بدون سود چیست؟ باید گفت انگیزه‌های احتمالی قرض‌دهنده عبارت‌اند از: ۱. پاداش اخروی؛ ۲. کسب اخلاق پسندیده (دوری از بخل)؛ ۳. تعاون و همیاری؛ ۴. پس‌انداز و ۵. کسب جایزه. انگیزه نخست فقط اخروی و انگیزه دوم و سوم معنوی و انگیزه چهارم و پنجم تنها مادی است؛ ازاین‌رو ویژگی مهم قرض‌الحسنه برای شخص قرض‌دهنده «داشتن انگیزه معنوی یا اخروی» است (کمیجانی و هادوی‌نیا، ۱۳۷۷، ص۲۳۶). اما نخستین ویژگی حقوقی قرارداد قرض‌الحسنه، امنیت قرارداد و اطمینان از بازپرداخت به هنگام مبلغ قرض است (عباسی و صدر، ۱۳۸۴، ص۱۷). اگر مدت قرارداد قرض از پیش تعیین نشده باشد، وام‌دهنده هر وقت بخواهد می‌تواند

طلب خود را مطالبه کند و وام‌گیرنده شرعاً ملزم است تا آن را بازپرداخت کند. اگر در قرارداد، مدتی برای بازپرداخت تعیین شده باشد و گیرنده وام در زمان سررسید مهلت آن را نپردازد، قرض‌دهنده می‌تواند تعزیر او را از محاکم قانونی تقاضا کند. گرچه حق تعزیر قابل استفاده برای عرضه‌کننده هر نوع تسهیلات از طریق دیگر عقود نیز محفوظ است، تمهیدات مجاز یادشده برای وصول به موقع مبلغ قرض باعث اطمینان کامل قرض‌دهنده از دریافت طلب و کاهش خطر عدم بازپرداخت آن می شود (محقق حلی، ۱۳۶۲). اطمینان از حفظ اصل وجه قرض داده شده به کیفیت محیط، جایی که سرمایه‌گذاری و داد و ستد در آن صورت می‌گیرد، بستگی دارد. درواقع، یکی از عوامل مؤثر در تصمیم‌گیری مسلمانان مبنی بر اینکه چه نسبتی از پس‌اندازشان را صرف قرض‌الحسنه کنند، امنیت و ثبات محیط اقتصادی است. بنابراین، یکی از عوامل اصلی گسترش قرض‌الحسنه، ثبات اقتصاد کلان و امنیت اقتصادی است. به دیگر سخن، محیط کلان اقتصادی کشور می‌تواند بر بازپرداخت تسهیلات بانکی از جمله قرض‌الحسنه مؤثر باشد. ازآنجاکه قرض‌دهنده برای مدتی از تصرف مال خود چشم‌پوشی می‌کند و در مقابل هم توقع دریافت هیچ‌گونه سودی ندارد، بدین‌ترتیب، حداقل انتظاری که شخص قرض‌دهنده می‌خواهد آن است که قدرت خرید آینده وجوه قرض داده شده حفظ شود. بدین‌منظور این تحقیق به بررسی تأثیر امنیت اقتصادی بر سپرده‌های قرض‌الحسنه بانک‌های دولتی و خصوصی ایران، طی دوره ۱۳۶۳-۱۳۹۵ می‌پردازد.

۲. مبانی نظری

۲ـ۱. قرض‌الحسنه

یک فرد مسلمان پس از کسب درآمد، قسمتی از آن را برای رفع نیازهای مصرفی خود صرف می‌کند. بنابراین، در مرحله نخست تصمیم می‌گیرد که چه مقدار از درآمد خود را به زمان حال اختصاص بدهد. چون این قسمت از درآمد به آینده منتقل نمی‌شود، ازاین‌رو پس‌انداز به شمار نمی‌رود. البته در این مرحله، سطح درآمد و نیز میل نهایی او به مصرف مؤثر هستند که ناشی از عوامل برونزایی همچون سلیقه او می‌باشد. در این مرحله مقدار انفاقات و صدقات مطرح هستند که ناشی از انگیزه‌های معنوی و اخروی او می‌باشد.

در مرحله بعد، او باید در مورد قسمت باقیمانده درآمد که به آینده منتقل شده تصمیم بگیرد. درواقع، با توجه به حرمت گرفتن بهره، برای به‌کارگیری آن در جریان اقتصاد، دو راه در پیش‌روی دارد:

الف) برای کسب بازدهی معنوی و اخروی آن را قرض بدهد؛

ب) برای کسب سود مشروع آن را از طریق مشارکت به سرمایه‌گذاری اختصاص دهد (کمیجانی و هادوی‌نیا، ۱۳۷۷، ص۲۲۳).

۲ـ۲. امنیت اقتصادی

با توجه به اینکه شاخص راهنمای ریسک بین‌المللی کشوری (ICRG)،[1] ابزارهایی را برای ارزیابی نقاط قوت و ضعف اقتصادی جاری کشور مورد نظر فراهم می‌کند، در این مطالعه برای بررسی امنیت اقتصادی ایران از این شاخص استفاده می‌شود. در حالت کلی هنگامی که نقاط قوت آن بر نقاط ضعف آن فائق می‌آید امنیت بالایی را نشان خواهد داد و در صورتی که نقاط ضعف آن بر نقاط قوت آن غلبه کند، در آن صورت امنیت پایینی را نشان خواهد داد. این نقاط قوت و ضعف به‌وسیله اختصاص امتیازهایی به گروهی از مؤلفه‌های ازپیش‌تعیین‌شده ارزیابی می‌شوند، که به اصطلاح مؤلفه‌های امنیت اقتصادی نامیده می‌شوند. حداقل امتیازی که می‌توان به هر کدام از مؤلفه‌ها اختصاص داد صفر است؛ درحالی‌که حداکثر امتیاز قابل اختصاص، وابسته به وزن ثابتی می‌باشد که مؤلفه در ارزیابی امنیت اقتصادی داده می‌شود. در هر مورد، هرچه مجموع امتیاز کل پایین‌تر باشد، امنیت پایین‌تر خواهد بود و هر چقدر امتیاز مورد نظر بیشتر باشد، امنیت بالاتر است. برای تضمین قابل مقایسه بودن امنیت اقتصادی بین کشورها، مؤلفه‌ها براساس نسبت‌های مورد توافق از میان داده‌های قابل اندازه‌گیری در بخش اقتصاد هستند. در اصل، این نسبت‌ها مقایسه می‌شوند، نه خود داده‌ها. امتیازهایی که به هر یک از مؤلفه‌ها تعلق می‌گیرد از مقیاس ثابتی گرفته می‌شوند. به مؤلفه‌ها و امتیازات اختصاص یافته به هر کدام از آنها در ادامه اشاره می‌شود:

– تولید ناخالص داخلی سرانه (۵ امتیاز): GDP سرانه تخمینی در یک سال مفروض، براساس متوسط نرخ ارز (دلار آمریکا) در سال مفروض، به دلار آمریکا تبدیل می‌شود و به‌صورت درصدی از متوسط GDP تخمینی کل تمام کشورهای پوشش داده شده توسط ICRG نشان داده می‌شود؛

– رشد تولید ناخالص داخلی واقعی (۱۰ امتیاز): تغییر سالانه در GDP تخمینی براساس قیمت‌های ثابت سال ۱۹۹۰ در یک کشور مفروض به‌صورت درصد افزایش یا کاهش نشان داده می‌شود؛

– نرخ تورم سالیانه (۱۰ امتیاز): نرخ تورم سالانه تخمینی (میانگین غیر وزنی شاخص قیمت مصرف‌کننده) به‌صورت درصد تغییر محاسبه می‌شود؛

– نسبت تراز حساب جاری به GDP (۱۵ امتیاز): در این نسبت تراز حساب جاری تخمینی از تراز پرداخت‌ها برای سال مفروض را براساس متوسط نرخ ارز (دلار آمریکا) همان سال به دلار آمریکا تبدیل شده، به‌صورت درصد از GDP تخمینی کشور یادشده در نظر می‌گیرند که براساس متوسط نرخ ارز همان سال به دلار آمریکا تبدیل شده است؛

1. International Country Risk Guide

– نسبت تراز بودجه دولت به GDP (۱۰ امتیاز): در این نسبت تراز بودجه تخمینی دولت مرکزی (شامل کمک‌های دولتی) برای سال مورد نظر براساس واحد پول ملی به‌صورت درصدی از GDP تخمینی برای آن سال براساس واحد پول ملی در نظر گرفته می‌شود. در جدول یک به مؤلفه‌ها و امتیازهای اختصاص‌یافته در ریسک اقتصادی اشاره می‌شود:

جدول ۱: مؤلفه‌ها و وزن‌های اختصاص‌یافته در امنیت اقتصادی

مؤلفه‌ها	امتیاز
تولید ناخالص داخلی سرانه	۵
رشد واقعی تولید ناخالص داخلی	۱۰
نرخ تورم سالانه	۱۰
نسبت تراز بودجه دولت به GDP	۱۰
نسبت تراز تجاری به GDP	۱۵
مجموع	۵۰

منبع: International Country Risk Guide Methodology

به‌طورکلی، امنیت اقتصادی به وضعیت و شرایط کلی اقتصادی مربوط است که شامل مؤلفه‌های تولید ناخالص داخلی سرانه، رشد تولید ناخالص داخلی حقیقی، نرخ تورم سالانه، تراز حساب جاری نسبت به GDP و کسری بودجه دولت نسبت به GDP براساس شاخص راهنمای ریسک بین‌المللی کشوری[۱] (ICRG) می‌باشد. بنابراین، درصورتی‌که مؤلفه‌های امنیت اقتصادی، اقتصاد کلان را بی‌ثبات کنند؛ یعنی، چنانچه در کشوری، کسری بودجه دولت نسبت به GDP زیاد باشد، نرخ تورم زیاد، کسری تراز پرداخت‌های مزمن، رشد اقتصادی پایین و حتی منفی، محیط اقتصاد کلان بی‌ثباتی را فراهم می‌کنند (خلیلی عراقی و رمضان‌پور، ۱۳۸۰، ص۲).

۲–۳. سازوکار اثرگذاری امنیت اقتصادی بر سپرده‌های قرض‌الحسنه

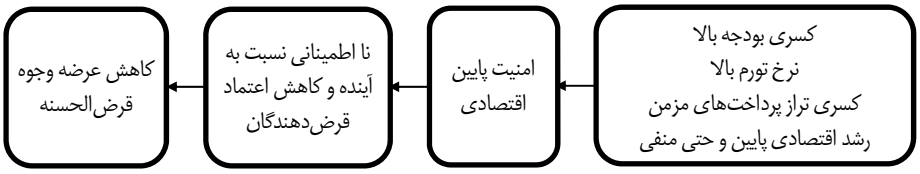
در نظریه‌های اخیر سرمایه‌گذاری، ریسک و نااطمینانی نیز در تابع سرمایه‌گذاری وارد شده است و اقتصاددانان معتقدند افزایش ریسک سرمایه‌گذاری و سرانجام افزایش نااطمینانی، موجب کاهش سرمایه‌گذاری می‌شود (هوریوکا و فلدستین،[۲] ۱۹۸۰). فعالان اقتصادی پیش از سرمایه‌گذاری

۱. گروه خدمات ریسک سیاسی (PRSG) از سال ۱۹۸۰، مجموعه‌ای از شاخص‌های راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری را تحت عنوان ICRG منتشر می‌کند. شاخص ICRG شامل ۲۲ متغیر در سه زیرگروه ریسک سیاسی، مالی و اقتصادی است. برای هر زیرگروه یک شاخص جداگانه ایجاد شده است؛ برای مثال ریسک اقتصادی از ۵ مؤلفه تشکیل شده است که به‌عنوان معیاری از سطح امنیت اقتصادی مطرح شده است.

2. Horioka & Feldstein

بازگشت انتظاری سرمایه‌گذاری را محاسبه می‌کنند؛ اگر به‌اندازه‌ای باشد که افزون‌بر پرداخت هزینه‌ها، مقداری سود نیز باقی بماند، تصمیم به سرمایه‌گذاری می‌گیرند. سرمایه‌گذاری از دید کلی به معنای صرف‌نظر کردن از عایدات امروز به امید دریافت عایدات بیشتر در آینده است. دو ویژگی عمومی در آن وجود دارد: زمان و ریسک. صرف‌نظر کردن در زمان حال، با اطمینان صورت می‌گیرد. اگر پاداشی در کار باشد، به آینده مربوط می‌شود و معمولاً مبلغ آن نامطمئن است. به‌طورطبیعی یک فرد برای سرمایه‌گذاری، وجوه خود را در قالب مجموعه‌ای از شقوق دارایی مانند سپرده‌های بانکی، کالاهای بادوام، طلا، ارز، سهام و... نگهداری می‌کند. هر فرد به هنگام تصمیم‌گیری در شیوهٔ تخصیص دارایی خویش به هر یک از شقوق یادشده به ریسک و بازده هر یک از آنها توجه می‌کند. ریسک معیاری مهم برای سرمایه‌گذاری است (طهماسبی، ۱۳۹۴، ص۹۰۴)؛ ازاین‌رو افزایش ریسک و افزایش نااطمینانی ناشی از امنیت پایین اقتصادی (بی‌ثباتی اقتصاد کلان) به ایجاد محیطی نامطمئن و متزلزل برای سرمایه‌گذاری منجر می‌شود؛ زیرا نااطمینانی درباره بازدهی انتظاری سرمایه‌گذاری افزایش می‌یابد. در نتیجه با کاهش امنیت اقتصادی، میزان سرمایه‌گذاری در شقوق یادشده از جمله سپرده‌های بانکی کاهش می‌یابد. از سوی دیگر، نااطمینانی ناشی از امنیت پایین اقتصادی با تأثیر بر نرخ بازده واقعی دارایی‌ها (از جمله سپرده‌های بانکی)، سرمایه‌گذاری در بازارهای موازی همچون ارز و طلا را برای برخی جذاب‌تر کرده، پول بیشتری در آنها سرمایه‌گذاری می‌شود. بنابراین، سپرده‌گذاران سپرده‌های خود را از بانک‌ها خارج می‌کنند. بدین‌ترتیب، به‌دلیل اینکه هزینه فرصت نگهداری وجوه در قالب سپرده‌های قرض‌الحسنه نیز افزایش می‌یابد، در نتیجه، سپرده‌های قرض‌الحسنه کاهش خواهند یافت؛ ازاین‌رو هرچه امنیت اقتصادی کمتر باشد، انگیزه کمتری برای سپرده‌گذاری قرض‌الحسنه وجود خواهد داشت.

سهم قرض‌الحسنه از درآمد به اطمینان فرد از وضعیت آینده اقتصاد از جمله وضعیت آینده متغیرهای اقتصادی مانند نرخ سود سپرده‌های بانکی، نرخ بازده دیگر دارایی‌ها، نرخ تورم و همچنین سلیقه او بستگی دارد که ناشی از کیفیت انگیزه‌های معنوی و اخروی وی می‌باشد. ازآنجاکه امنیت اقتصادی، وضعیت باثباتی از شرایط و ساختار فعلی و افق آشکاری از آینده پدیده‌های اقتصادی است؛ ازاین‌رو امنیت اقتصادی می‌تواند با ایجاد چهارچوبی متشکل از قوانین و مقررات شفاف و باثبات و سیاست‌گذاری مناسب دولت، بستر لازم برای اطمینان نسبت به آینده را فراهم کند. بنابراین، افزایش امنیت اقتصادی با ایجاد اطمینان نسبت به آینده باعث افزایش سپرده‌های قرض‌الحسنه می‌شود. به عبارت دیگر یکی از عوامل مهم تصمیم‌گیری فرد مسلمان برای عرضه وجوه قرض‌الحسنه امنیت اقتصادی است که در نمودار ۱ نشان داده شده است.

نمودار ۱: نحوه اثرگذاری امنیت اقتصادی بر قرض‌الحسنه

از سوی دیگر، قرض‌الحسنه متأثر از عواملی مانند سود سپرده‌های بانکی، تسهیلات قرض‌الحسنه، پس‌انداز و حجم نقدینگی است؛ ازاین‌رو در ادامه به سازوکار دیگر عوامل تعیین‌کننده سپرده قرض‌الحسنه ایران مانند سود سپرده‌های بانکی، تسهیلات قرض‌الحسنه، پس‌انداز و حجم نقدینگی پرداخته می‌شود.

سود سپرده‌های بانکی: فرد مسلمان با توجه به حرمت بهره، برای به‌کارگیری مازاد درآمد نسبت به مصرف خود، در جریان اقتصاد، دو راه در پیش‌روی دارد: یکی اینکه، برای کسب بازدهی معنوی و اخروی آن را قرض بدهد و دیگر اینکه، برای کسب سود مشروع آن را از طریق مشارکت به سرمایه‌گذاری اختصاص دهد؛ بنابراین افزایش سود مشروع حاصل از سرمایه‌گذاری‌ها، هزینه فرصت عرضه وجوه قرض‌الحسنه را افزایش می‌دهد. با توجه به اینکه، هدف از سرمایه‌گذاری و مشارکت افراد در بازارهای مالی و دیگر بازارها معمولاً حصول نرخ بازدهی مورد انتظار و به حداکثر رساندن سود است و در ورود به بازار مالی، ریسک و بازده به موازات هم قرار خواهند داشت (اسدلو و همکاران، ۱۳۹۲، ص۱۰۳)؛ ازاین‌رو ورود به این بازارها بدون ریسک نمی‌باشد. بدین‌ترتیب افزایش سود مورد انتظار این بخش‌ها نمی‌تواند رقیب جدی برای سپرده‌های قرض‌الحسنه باشد؛ اما برخی دارایی‌های مالی مانند سپرده‌های بانکی دارای بازده ثابت و مطمئن هستند (شاه‌آبادی و داوری‌کیش، ۱۳۹۵، ص۳۰۳) و می‌توانند رقیب جدی برای سپرده‌های قرض‌الحسنه باشند. پرداخت نرخ‌های سود زیاد به سپرده‌ها وسوسه‌انگیز بوده، از جذابیت سپرده‌گذاری در حساب‌های قرض‌الحسنه می‌کاهد.

تسهیلات قرض‌الحسنه: پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه از سوی بانک‌ها به‌ویژه به نیازمندان، نمود عینی کارایی سپرده‌های قرض‌الحسنه در حل مشکلات اقتصادی و معیشتی نیازمندان جامعه است؛ ازاین‌رو عملکرد نظام بانکی در به‌کارگیری سپرده‌های قرض‌الحسنه در پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه به نیازمندان نه صرفاً کارمندان بانک‌ها، زیر ذره‌بین سپرده‌گذاران سپرده‌های قرض‌الحسنه است. همچنین، توانایی پرداخت قرض‌الحسنه و گرفتن آن به‌عنوان یک عامل تعیین‌کننده برای سپرده‌گذاران سپرده‌های قرض‌الحسنه است؛ زیرا همین افراد نیازمند در صورت

توانگری، انگیزه دوچندان برای رواج و گسترش سپرده‌های قرض‌الحسنه خواهند داشت. بنابراین، اگر قرض‌الحسنه نهادینه شده باشد، دریافت تسهیلات قرض‌الحسنه برای افراد نیازمند امری ممکن باشد، محدودیت‌ها و بروکراسی برای دریافت تسهیلات قرض‌الحسنه به‌ویژه برای نیازمندان کاهش یابد؛ عملکرد بخش بانکی در به‌کارگیری سپرده‌های قرض‌الحسنه برای پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه شفاف باشد، انگیزه افراد برای سپرده‌گذاری در سپرده‌های قرض‌الحسنه افزایش خواهد یافت.

پس‌انداز: بر طبق نظریه‌های پولی، پس‌انداز به معنای خرج نکردن و کنار گذاشتن درآمد است. با توجه به اینکه امساک مصرف‌کننده باعث انباشت دارایی‌ها می‌شود، فرد مسلمان ممکن است وجوه را برای سرمایه‌گذاری‌های مشروع به امید مصرف بیشتر و کسب مطلوبیت بالاتر از مصرف جاری در آینده (نظریان و محمداسماعیل، ۱۳۸۸، ص۳۲) و یا برای قرض‌الحسنه به منظور کسب رضایت خداوند به کار گیرد. بدین‌ترتیب، هرگاه اوضاع اقتصادی کشور به‌گونه‌ای باشد که نرخ پس‌انداز در کشور بالا باشد؛ یعنی مردم افزون‌بر صرف هزینه‌های روزانه بتوانند بخشی از درآمد خود را پس‌انداز کنند می‌توان گفت سرمایه‌گذاری در آن کشور و همچنین عرضه وجوه قرض‌الحسنه تقویت خواهد یافت. بنابراین، منبع اصلی عرضه وجوه قرض‌الحسنه، پس‌انداز است.

حجم نقدینگی: از یک‌سو، با افزایش حجم پول، هزینه وام دادن وجوه کاهش می‌دهد (هارون و وان ازمی،[1] ۲۰۰۶). از سوی دیگر، افزایش نقدینگی می‌تواند تقاضا برای سرمایه‌گذاری‌های مشروع و همچنین عرضه وجوه قرض‌الحسنه را افزایش دهد. همچنین، با افزایش حجم پول و نقدینگی، مردم پول بیشتری نزد خود نگه می‌دارند (همان)، در نتیجه می‌توانند مبالغ بیشتری را به قرض‌الحسنه برای کمک به همنوعان اختصاص دهند.

۳. پیشینه تحقیق

درباره موضوع این مقاله، پژوهشی جامع در داخل و خارج صورت نگرفته است؛ اما مطالعات متعددی به بررسی عوامل مؤثر بر جذب سپرده‌های بخش بانکی و تبیین مفهوم قرض‌الحسنه و تأثیر آن بر متغیرهای کلان اقتصادی پرداخته‌اند که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

فروحی (۲۰۱۷)،[2] به بررسی عوامل تعیین‌کننده جذب سپرده در مراکش طی دوره ۲۰۰۳-۲۰۱۴ با استفاده از روش پنل دیتا پرداخته، نشان می‌دهد که سپرده بانک‌ها با اندازه بانک، نرخ بیکاری، نرخ تورم، نرخ سود سپرده و رشد تولید ناخالص داخلی همبستگی مثبت دارد.

1. Haron & Wan Azmi
2. Ferrouhi

سیاو و لاور[1] (۲۰۱۵) تأثیر متغیرهای منتخب مالی و کلان را بر سپرده‌های بانکی با استفاده از داده‌های فصلی، روش‌های هم‌انباشتگی و روش FMOLS[2] طی دوره ۲۰۰۳-۲۰۱۳ در غنا بررسی کرده‌اند. بدین‌منظور تأثیر پویای نرخ سود سپرده، تورم، رشد حجم پول و قیمت سهام بر سپرده‌های بانکی بررسی شده است. نتایج نشان می‌دهد تورم و رشد حجم پول تأثیری منفی بر سپرده‌ها در غنا دارند.

اریمو[3] (۲۰۱۴) عوامل کلان تعیین‌کننده سپرده بانک‌ها در نیجریه را طی دوره ۱۹۸۰-۲۰۱۰ بررسی کرده، نشان می‌دهد سرمایه‌گذاری بانک، میزان شعب بانک، نرخ سود و سطح عمومی قیمت‌ها از عوامل مهم تعیین‌کننده سپرده‌گذاری در بانک‌های نیجریه هستند.

فروحی و لهادیری[4] (۲۰۱۴)، به بررسی عوامل تعیین‌کننده سپرده‌گذاری در بانک‌های مراکش با استفاده از روش همجمعی طی دوره ۲۰۰۱-۲۰۱۲ می‌پردازند. نتایج نشان می‌دهد لگاریتم دارایی‌های کل بانک (بیانگر اندازه بانک)، نسبت تأمین مالی خارجی به کل بدهی‌ها و متغیرهای کلان اقتصادی مانند نرخ رشد تولید ناخالص داخلی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با سپرده‌ها رابطه بلندمدت دارند.

فینگر و حصه (۲۰۰۹)[5] به تخمین تابع تقاضای سپرده بانک‌های تجاری لبنان طی دوره ۱۹۹۳-۲۰۰۸ پرداخته و متغیرها را به دو صورت خرد و کلان دسته‌بندی کرده‌اند. در سطح کلان، متغیرهای داخلی مانند میزان فعالیت اقتصادی، سطح قیمت‌ها و نرخ ارز و متغیرهای خارجی مثل سیکل تجاری کشورهای پیشرفته، وضعیت بازار مالی و میزان دسترسی به صندوق شورای همکاری خلیج فارس تأثیری معنادار بر تقاضای سپرده‌ها دارند؛ درحالی‌که عوامل داخلی تأثیر بیشتری نسبت به عوامل خارجی در سطح کلان دارند. در سطح خرد نیز عوامل داخلی مانند میزان ریسک اعتباری، میزان وام، حاشیه نرخ سود و میزان حجم نقدینگی تأثیری معنادار بر تقاضای سپرده داشته‌اند.

هارون و وان ازمی (۲۰۰۶) به بررسی عوامل تعیین‌کننده سپرده‌های بانک‌های تجاری با استفاده از روش‌های هم‌انباشتگی در مالزی پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد نرخ سود بانک‌های اسلامی، نرخ‌های بهره سپرده، شاخص قیمت مصرف‌کننده، عرضه پول و تولید ناخالص داخلی تأثیری معنادار بر سپرده‌ها دارند. همچنین، دریافته‌اند که مشتریان سیستم بانکی مطابق با تئوری‌های پس‌انداز رفتار می‌کنند.

کتکار و کتکار (۱۹۹۲)[6] اثر ملی شدن بانک‌ها را بر حجم سپرده‌های جاری آنها طی دوره

1. Siaw and lawer
2. Fully Modified Ordinary Least Squares
3. Eriemo
4. Ferrouhi and Lehadiri
5. Finger and Hesse
6. Ketkar and Ketkar

۱۹۵۲-۱۹۸۵ با استفاده از آزمون چاو بررسی کردند. متغیرهای این پژوهش، میزان سپرده‌های بانک‌ها، تولید ناخالص داخلی واقعی، نرخ تورم انتظاری، نرخ بهره واقعی سپرده‌ها، نرخ برگشت انتظاری دارایی‌های رقیب و تعداد شعب و متغیر مجازی به منظور ملی شدن بانک‌هاست. نتایج نشان می‌دهد ملی شدن بانک‌ها تأثیری منفی بر حجم سپرده داشته است.

ایزدی‌فرد (۱۳۸۷)، به بررسی فقهی قرض اسکناس و تأثیر تورم بر آن می‌پردازد. وی معتقد است مال مقروضه گاه به‌صورت عین مال است؛ مانند طلا و برنج و گاه پول رایج یعنی اسکناس است. با توجه به اینکه در پول امروزی (اسکناس) موضوع تورم و کاهش ارزش اقتصادی آن مطرح است، بدون شک در قرض دادن با اسکناس، وام‌دهنده از لحاظ ارزش اقتصادی همان پولی را که سال قبل به وام‌گیرنده داده بود، نمی‌گیرد. برای جبران خسارت و جلوگیری از ضرر، گروه اول معتقدند که می‌توان از ابتدا برابری ارزش اسکناس با طلا یا کالای دیگر را شرط کرد؛ گروه دوم، «توان خرید» را مبنای ادای دین در نظر گرفته‌اند؛ گروه سوم به‌دلیل مثلی بودن اسکناس، معتقدند همان مقدار پولی که قرض داده شده، باید برگردانده شود و سرانجام گروه چهارم نرخ تورم را به‌عنوان معیار محاسبه مطرح کرده‌اند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد نظریه اول و دوم می‌تواند راهکار مناسبی باشد؛ ولی با توجه به ماهیت عقد قرض که مبتنی بر غرر است و فلسفه آن کمک داوطلبانه به نیازمندان بدون کسب منفعت همراه با احسان و نیکی است و نیز قرض‌دهنده که کسب رضای خدا و ثواب اخروی است، نظریه گروه سوم یعنی محاسبه نرخ تورم در قرض اسکناس با ماهیت و فلسفه قرض منافات پیدا می‌کند. مثلی بودن اسکناس نیز به‌دلیل ارزش اعتباری آن، محل تأمل است و در قرض اسکناس با توجه به تعریف پول کاربردی ندارد.

عرب‌مازار و کیقبادی (۱۳۸۵)، به بررسی جایگاه قرض‌الحسنه در نظام بانکی ایران طی دوره ۱۳۶۳-۱۳۸۲ می‌پردازند. نتایج نشان می‌دهد سهم سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز از کل سپرده‌ها از ۲۵درصد به تدریج کاهش یافته و طی چند سال پایانی دوره مورد مطالعه در حدود ۱۰درصد ثابت مانده است که علت آن را می‌توان به‌طور عمده در کاهش ارزش مداوم سپرده‌های بانکی در اثر تورم و تمایل مردم به سپرده‌گذاری در حساب‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار برای کسب سود جویا شد. از سویی سهم تسهیلات قرض‌الحسنه از کل تسهیلات پرداختی نظام بانکی به‌طور میانگین ۶درصد بوده است. به سخن روشن‌تر، نظام بانکی کشور طی دوره مطالعه با احتساب ذخایر قانونی به‌طور میانگین حدود ۶۰درصد سپرده‌های قرض‌الحسنه را صرف تسهیلات قرض‌الحسنه کرده است. یکی دیگر از علل کاهش سهم سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز در نظام بانکی، رونق گرفتن صندوق‌های قرض‌الحسنه ارزیابی می‌شود؛ به‌طوری‌که این صندوق‌ها موفق شده‌اند معادل ۶۰درصد ارزش سپرده‌های قرض‌الحسنه در نظام بانکی را طی این سال‌ها تجهیز کنند.

منصف و منصوری (۱۳۸۹) به بررسی عوامل مؤثر بر حجم سپرده‌های بانکی (با تأکید بر نرخ سود اوراق مشارکت) طی دوره ۱۳۶۷-۱۳۸۷ با استفاده از روش اقتصادسنجی الگوی خودتوضیحی با وقفه‌های توضیحی می‌پردازند. هدف اصلی تحقیق بررسی سازوکار اثرگذاری متغیرهایی همچون نرخ تورم، تولید ناخالص داخلی، شاخص قیمت سهام، شاخص قیمت مسکن و نرخ سود اوراق مشارکت بر حجم سپرده‌های بانکی در نظام کنونی بانکداری است. نتایج نشان می‌دهد رابطه منفی بین نرخ سود اوراق مشارکت، نرخ تورم شاخص قیمت سهام و شاخص قیمت مسکن با حجم سپرده‌های بانکی و رابطه مثبت بین تولید ناخالص داخلی و حجم سپرده‌های بانکی وجود دارد.

امینی و همکارانش (۱۳۸۸) به بررسی عوامل مؤثر بر جذب سپرده‌های بانکی، بانک‌های منتخب با تأکید بر بانک صادرات ایران طی دوره ۱۳۶۸-۱۳۸۶ پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد درآمد واقعی سرانه و تعداد شعب، دارای بیشترین اثر مثبت بر حجم سپرده‌های بلندمدت بانک صادرات ایران بوده و حجم سپرده‌های دوره پیشین نیز از عوامل اثرگذار بر حجم سپرده‌های جاری و قرض‌الحسنه است، همچنین، متغیر تورم و جمعیت تأثیر بسیار کمی بر حجم سپرده‌ها در بانک صادرات ایران دارند.

نظریان و محمد اسماعیل (۱۳۸۸) عوامل مؤثر بر جذب منابع سپرده‌ای بخش خصوصی در بانک‌های تجاری و تخصصی منتخب (دولتی) را بررسی کرده‌اند. الگوی برآورد براساس نظریه تقاضای پول فریدمن[1] و ادبیات مرتبط به پس‌انداز افراد براساس دو گروه از متغیرها بنا شده است: گروه اول، متغیرهای اقتصاد کلان شامل، درآمد ملی، نرخ سود، نرخ ارز و شاخص بهای املاک و مستغلات و گروه دوم متغیرهای ویژه صنعت بانکداری شامل تعداد شعب، حجم تسهیلات و تعداد پرسنل بانک‌هاست. دو مدل با استفاده از داده‌های سالانه شش بانک تجاری و چهار بانک تخصصی دولتی به‌صورت مدل داده‌های تابلویی متوازن طی سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۸۶ برآورد شده است. نتایج تخمین نشان می‌دهد درآمد ملی، نرخ سود واقعی و حجم تسهیلات اثر مثبت و نرخ ارز و شاخص بهای املاک و مستغلات تأثیری منفی بر میزان جذب سپرده‌های بخش خصوصی در شبکه بانک‌های تجاری و تخصصی دولتی داراست. تعداد شعب و تعداد پرسنل نیز آثار معناداری بر میزان جذب منابع مالی بخش خصوصی ندارد.

پژوهش‌های گسترده‌ای درباره عوامل تعیین‌کننده سپرده‌های بانکی و گاه سپرده‌های قرض‌الحسنه صورت گرفته است که به‌طور عمده به بررسی تأثیر تورم، سود سپرده‌های بانکی، تعداد شعب، قیمت سهام، حجم پول، نرخ بیکاری و... بر سپرده‌های بانکی پرداخته‌اند؛ اما تاکنون

1. Friedman

پژوهش تجربی درباره تأثیر امنیت اقتصادی بر سپرده‌های قرض‌الحسنه صورت نگرفته است؛ ازاین‌رو هدف این مقاله، بررسی تأثیر امنیت اقتصادی بر سپرده‌های قرض‌الحسنه بانک‌های دولتی و خصوصی ایران، طی دوره ۱۳۶۳-۱۳۹۵ است.

۴. ارائه مدل

در این بخش براساس مبانی نظری و مطالعات تجربی، برای بررسی تأثیر امنیت اقتصادی بر قرض‌الحسنه مدلی ارائه می‌شود؛ ازاین‌رو در ادامه عوامل مهم تعیین‌کننده سپرده‌های قرض‌الحسنه معرفی می‌شود:

$$LGHD = f(LES, LS, LBDR, LVL, LDB) \quad (1)$$

LES[1] لگاریتم امنیت اقتصادی؛ LGHD[2] لگاریتم سپرده‌های قرض‌الحسنه و متغیرهای کنترل شامل LBDR[3] لگاریتم نرخ سپرده بانکی؛ LVL[4] لگاریتم حجم نقدینگی؛ LS[5] لگاریتم پس‌انداز؛ LDB[6] لگاریتم تسهیلات قرض‌الحسنه هستند. در ادامه سازوکار اثرگذاری متغیرهای یادشده بر سپرده‌های قرض‌الحسنه معرفی می‌شود:

امنیت اقتصادی: امنیت اقتصادی وضعیت باثباتی از شرایط و ساختار فعلی و افقی آشکار از آینده است که در آن فرد، جامعه، سازمان و دولت احساس رهایی از خطر کرده، به‌طور بهینه به تولید، توزیع و مصرف ثروت می‌پردازند (برومند، ۱۳۸۷، ص۱۲). ازآنجاکه عرضه‌کنندگان وجوه قرض‌الحسنه به‌دنبال سود مادی نیستند، ولی اطمینان از حفظ اصل وجوه قرض داده شده در آینده، حداقل انتظار آنهاست؛ ازاین‌رو بهبود امنیت اقتصادی با افزایش اطمینان به آینده باعث می‌شود تا محیطی مناسب برای عرضه وجوه قرض‌دهندگان فراهم شود. آمارهای مربوط به امنیت سرمایه‌گذاری از پایگاه آماری گروه خدمات ریسک سیاسی (PRSG)[7] استخراج شده است.

نرخ سپرده‌های بانکی: با افزایش سود سپرده‌های بانکی (به‌عنوان نمادی از بازدهی دارایی‌ها)، هزینه فرصت عرضه وجوه قرض‌الحسنه افزایش می‌یابد؛ ازاین‌رو پرداخت نرخ‌های سود بالا به سپرده‌ها وسوسه‌انگیز بوده، از جذابیت سپرده‌گذاری در حساب‌های قرض‌الحسنه می‌کاهد. این متغیر در پژوهش‌های زیادی مانند صفری و غریب (۱۳۹۲)، منصف و منصوری (۱۳۸۹)، کتکار و کتکار(۱۹۹۲)، عرب‌مازار و کیقبادی (۱۳۸۵) و ابونوری و سپانلو (۱۳۸۴) به کار برده شده

1. Logarithm of Economic security
2. Logarithm of Gharzol Hasana Deposits
3. Logarithm of Bank Deposit Rates
4. Logarithm of Volume of Liquidity
5. Logarithm of Saving
6. Logarithm of Dependency Burden
7. Political Risk Servicees Group

است. باید گفت آمارهای مربوط به سود سپرده‌های بانکی از بانک اطلاعات سری زمانی بانک مرکزی ج. ا. ا. استخراج شده است.

تسهیلات قرض‌الحسنه: عملکرد نظام بانکی در به‌کارگیری سپرده‌های قرض‌الحسنه در پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه نقشی مهم در افزایش انگیزه سپرده‌گذاران سپرده‌های قرض‌الحسنه دارد. این متغیر در پژوهش‌های زیادی مانند صیانی و مینویی[1] (۲۰۱۳)، فینگر و حصه (۲۰۰۹)، مروتی شریف‌آبادی و همکارانش (۱۳۹۲)، نظریان و محمد اسماعیل (۱۳۸۸)، کریم‌زاده (۱۳۸۶)، ابونوری و سپانلو (۱۳۸۴) به کار برده شده است. آمارهای مربوط به متغیر تسهیلات قرض‌الحسنه (به قیمت ثابت سال ۱۳۸۳) از بانک اطلاعات سری زمانی بانک مرکزی ج. ا. ا. استخراج شده است.

پس‌انداز: هرگاه اوضاع اقتصادی به‌گونه‌ای باشد که نرخ پس‌انداز در کشور بالا باشد؛ یعنی مردم افزون‌بر صرف هزینه‌های روزانه قادر به انباشت بخشی از درآمد خود باشند می‌توان گفت سرمایه‌گذاری در آن کشور و همچنین عرضه وجوه قرض‌الحسنه تقویت خواهد شد. بنابراین، منبع اصلی عرضه وجوه قرض‌الحسنه، پس‌انداز است. آمارهای مربوط به متغیر پس‌انداز خالص ملی (به قیمت ثابت سال ۱۳۸۳) از بانک اطلاعات سری زمانی بانک مرکزی ج. ا. ا. استخراج شده است.

حجم نقدینگی: آمارهای مربوط به متغیر حجم نقدینگی به قیمت ثابت سال ۱۳۸۳ از بانک اطلاعات سری زمانی بانک مرکزی ج. ا. ا. استخراج شده است.

در مجموع، این پژوهش به بررسی تأثیر امنیت اقتصادی بر سپرده‌های قرض‌الحسنه طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۶۳ می‌پردازد. با توجه به مطالب پیش‌گفته و تبیین رابطه امنیت اقتصادی و قرض‌الحسنه، معادله پیشنهادی به‌صورت زیر است:

$$LGHD = C + \alpha * LES_t + \beta * LS_t + \delta * LBDR_t + \lambda * LVL_t + \varphi * LDB_t + U_t \quad (2)$$

۵. برآورد مدل و تجزیه و تحلیل نتایج

پیش از تخمین الگو باید پایایی متغیرهای مورد نظر در مدل آزمون شود که در این مقاله برای بررسی پایایی داده‌های سری زمانی از آزمون ریشه واحد دیکی فولر (ADF) استفاده شده است؛ زیرا در صورتی که متغیرها پایا نباشد، مشکل رگرسیون کاذب پیش می‌آید و فرایند تکنیک اقتصادسنجی ممکن است مناسب نباشد و تخمین رگرسیونی به برآوردهای تورش‌دار و گمراه‌کننده منجر شود (انگل و گرنجر، ۱۹۸۷).[2] ازاین‌رو، نخست پایایی متغیرهای مورد نظر آزمون و سپس مدل برآورد می‌شود.

1. Sayani and Miniaoui
2. Engle & Granger

جدول ۲: نتایج آزمون ریشه واحد در سطح متغیرهای مورد مطالعه

متغیر	تعداد وقفه بهینه	آمارهADF	مقادیر بحرانی		
			%۱	%۵	%۱۰
LGHD	۱	-۴/۳۳۸	-۴/۰۷۳	-۳/۴۶۵	-۳/۱۵۹
LES	۱	-۵/۹۵	-۴/۰۷۳	-۳/۴۶۵	-۳/۱۵۹
LS	۱	-۵/۹۵	-۳/۵۱	-۲/۸۹	-۲/۵۸
LBDR	۱	-۳/۰۲	-۳/۵۱	-۲/۸۹	-۲/۵۸
LVL	۱	-۲/۶۳۹	-۳/۵۱	-۲/۸۹۷	-۲/۵۸
LDB	۱	-۴/۶۳۹	-۳/۵۱	-۲/۸۹۷	-۲/۵۸

منبع: یافته‌های تحقیق

نتایج حاصل از ایستایی متغیرها، نشان از آن است که تمام متغیرها در سطح ایستا هستند. در ادامه، آزمون‌های تشخیص صحت الگو از نظر واریانس همسانی، نرمال بودن جملات پسماند، فرم تبعی مدل و همبستگی سریالی انجام شده است. نتایج مربوط به آزمون‌های تشخیص در جدول (۳) آمده است:

جدول ۳: نتایج آزمون تشخیص

نوع آزمون	آماره آزمون	نتایج
آزمون فرم تبعی مدل (آزمون رمزی)	F:۰/۰۰۹ Prob:۰/۹۱	با توجه به آماره F و ارزش احتمال فرض مبنی بر درست بودن فرم تابع تخمین زده شده را نمی‌توان رد کرد.
آزمون نرمال بودن باقیمانده‌ها	Prob:۰/۰۵۳۴	به سه دلیل توزیع پسماند نرمال است: ۱. قدر مطلق چولگی بین ۰/۱ و ۰/۵ است؛ ۲. آماره JB که توزیع آن چی دو از چی دو جدول در سطح ۵٪ کوچک‌تر است و ۳. احتمال نرمال بودن بزرگ‌تر از ۵٪ است.
آزمون تشخیص همسانی واریانس	Prob:۰/۱۲۰۷	نتایج آزمون گلنجر نشان‌دهنده قبول فرضیه H_0 مبنی بر همسانی واریانس بین جملات پسماند است.
آزمون خودهمبستگی	Prob:۰/۰۰۵ DW:۱/۲۳۴	نتایج آزمون بریوش–گادفری[1] نشان‌دهنده رد فرضیه H_0 مبنی بر عدم وجود خودهمبستگی بین جملات پسماند است که برای رفع آن از تصحیح خود بازگشت مرحله اول و دوم استفاده شده است.

منبع: یافته‌های تحقیق

پس از انجام آزمون‌های تشخیص برای برآورد درست مدل، به تخمین مدل و تجزیه و تحلیل نتایج پرداخته می‌شود:

نتایج حاصل از تخمین در جدول (۴) نشان از آن است که شاخص امنیت اقتصادی تأثیری

1. Brvsh- Godfrey

مثبت و معنادار بر سپرده‌های قرض‌الحسنه دارد. در حقیقت بهبود امنیت اقتصادی براساس شاخص ICRG متأثر از این است که کسری بودجه دولت نسبت به GDP در سطح پایینی باشد، نرخ تورم پایین باشد، کسری تراز پرداخت‌های مزمن وجود نداشته باشد، رشد اقتصادی بالا باشد، محیط اقتصاد کلان باثبات باشد و اطمینان‌بخشی را برای عرضه‌کنندگان وجوه قرض‌الحسنه فراهم کند. بنابراین، فرد مسلمان در فضای بهبود امنیت اقتصادی بدون نگرانی از کاهش قدرت خرید آینده وجوه قرض داده شده، اقدام به عرضه وجوه قرض‌الحسنه کند. مطابق با یافته‌های سیاو و لاور (۲۰۱۵)، کتکار و کتکار (۱۹۹۲)، فروحی (۲۰۱۷)، ایزدی‌فر (۱۳۸۷) و عرب مازار و کیقبادی (۱۳۸۵)، بهبود امنیت اقتصادی تأثیری مثبت و معنادار بر سپرده‌های قرض‌الحسنه دارد.

طبق نتایج تخمین جدول (۴) نیز متغیر حجم نقدینگی تأثیری مثبت و معنادار بر سپرده‌های قرض‌الحسنه دارد. مطابق یافته‌های سیاو و لاور (۲۰۱۵)، فینگر و حصه (۲۰۰۹)، هارون و وان ازمی (۲۰۰۶) و کتکار و کتکار (۱۹۹۲) نیز رابطه مثبت بین حجم نقدینگی و سپرده‌های قرض‌الحسنه تأیید شده است؛ زیرا افزایش حجم نقدینگی موجب کاهش هزینه فرصت وام دادن وجوه قرض‌الحسنه می‌شود.

همچنین، نتایج جدول (۴) نشان از آن دارد که با افزایش پس‌انداز عرضه وجوه قرض‌الحسنه افزایش می‌یابد؛ به دیگر سخن، افزایش سپرده‌های قرض‌الحسنه ناشی از افزایش پس‌انداز است؛ زیرا افراد منابع بیشتری برای سپرده‌گذاری در سپرده‌های قرض‌الحسنه در اختیار دارند و مطابق با یافته‌های امینی و همکارانش (۱۳۸۹) و فینگر و حصه (۲۰۰۹) است.

نرخ سود بانکی (به‌عنوان نمادی از بازده دارایی‌ها) نیز یکی از مؤلفه‌هایی است که تمایل قرض‌دهندگان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. طبق نتایج جدول (۳)، نرخ سود بانکی تأثیری منفی و معنادای بر سپرده‌های قرض‌الحسنه دارد؛ زیرا با افزایش سود بانکی، هزینه فرصت وجوه قرض‌الحسنه افزایش یافته و تمایل به سپرده‌گذاری در سپرده‌های قرض‌الحسنه کاهش می‌یابد و مطابق با نتایج فروحی (۲۰۱۷)، سیاو و لاور (۲۰۱۵)، صفری و غریب (۱۳۹۲)، منصف و منصوری (۱۳۸۹) کتکار و کتکار (۱۹۹۲)، عرب‌مازار و کیقبادی (۱۳۸۵) و ابونوری و سپانلو (۱۳۸۴) است.

تسهیلات قرض‌الحسنه نیز تأثیری مثبت و معنادار بر سپرده‌های قرض‌الحسنه دارد. مطابق با پژوهش صیانی و مینویی[1] (۲۰۱۳)، فینگر و حصه (۲۰۰۹)، مروتی شریف‌آبادی و همکارانش (۱۳۹۲)، نظریان و محمد اسماعیل (۱۳۸۸)، کریم‌زاده (۱۳۸۶)، ابونوری و سپانلو (۱۳۸۴)،

1. Sayani and Miniaoui

تسهیلات قرض‌الحسنه یکی از عوامل اصلی سپرده‌گذاری افراد در سپرده‌های قرض‌الحسنه است و همچنین هنگامی که سپرده‌گذاران سپرده‌های قرض‌الحسنه ببینند وجوه‌شان به افراد نیازمند وام داده می‌شود، انگیزه دوچندانی برای این کار پیدا می‌کنند.

جدول ۴: نتایج برآورد تأثیر امنیت اقتصادی بر سپرده‌های قرض‌الحسنه

متغیر	۱	۲	۳	۴
C	۸۷/۲۲ (۰/۰۰۵)	۷۹/۱۲ (۰/۰۳)	۶۷/۲۶ (۰/۰۳)	۵۸/۱۳ (۰/۰۸)
LES	۸/۸۲ (۰/۰۲)	۷/۹۲ (۰/۰۸)	۷/۸۳ (۰/۰۶)	۷/۷۱ (۰/۰۷)
LS	۱۴/۳ (۰/۰۰۱)	-	۱۲/۳۱ (۰/۰۰۲)	۰/۳۱ (۰/۰۰۲)
LBDR	-	-۴/۱۴ (۰/۰۸)	-	-۳/۲۳ (۰/۰۳)
LBD		-۰/۵۶ (۰/۰۷)	-	-۰/۴۹ (۰/۰۴)
Durbin-Watson	۲/۱۵	۲/۱	۲/۰۸	۱/۹۸
R-Squared	۰/۹۵	۰/۹۴	۰/۹۳	۰/۹۲
Adj R-Squared	۰/۹۴۵	۰/۹۳۳	۰/۹۲۵	۰/۹۱
F	۲۲۲/۴۶	۲۳۱/۲	۱۹۸/۳	۱۹۹/۱

منبع: یافته‌های تحقیق

* اعداد داخل پرانتز مقدار p-valu را نشان می‌دهد.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

امنیت اقتصادی عاملی تعیین‌کننده برای سپرده‌گذاری در سپرده‌های قرض‌الحسنه است؛ زیرا با افزایش امنیت اقتصادی زمینه مناسب برای سپرده‌گذاری در سپرده‌های قرض‌الحسنه فراهم می‌شود و برای عموم افراد جامعه اطمینان به آینده اقتصاد ایجاد می‌شود تا وجوه اندک آنان از خطر کاهش ارزش قدرت خرید در آینده ایمن می‌شود. بنابراین، بهبود امنیت اقتصادی با کاهش هزینه فرصت وجوه سپرده‌گذاری شده در سپرده‌های قرض‌الحسنه بستر مناسبی را برای سپرده‌گذاری در سپرده‌های قرض‌الحسنه پدید می‌آورد. به دیگر سخن، با بهبود امنیت اقتصادی، بستر مناسبی فراهم می‌شود تا مسلمانان برای کسب بازدهی معنوی و اخروی قرض‌الحسنه در سپرده‌های قرض‌الحسنه سپرده‌گذاری کنند. به‌دلیل نوپا بودن این موضوع در اقتصاد اسلامی، هنوز در محافل حقوقی و اقتصادی پژوهشی جامع درباره آن انجام نشده است. بنابراین، هدف اصلی این مقاله بررسی تأثیر امنیت اقتصادی بر سپرده‌های قرض‌الحسنه است. مؤلفه‌های امنیت اقتصادی براساس

ICRG شامل تولید ناخالص داخلی سرانه، رشد تولید ناخالص داخلی واقعی، نرخ تورم سالیانه، تراز حساب جاری نسبت به GDP و کسری بودجه دولت نسبت به GDP است که به‌طور عمده نمایانگر خروجی سیاست‌ها و راهبردهای اقتصادی است. بنابراین، عملکرد درست دولت و ایجاد ثبات اقتصادی یکی از مهم‌ترین عوامل سپرده‌گذاری افراد در سپرده‌های قرض‌الحسنه است.

همچنین، متغیرهای تسهیلات قرض‌الحسنه، حجم نقدینگی و پس‌انداز تأثیری مثبت و معنادار بر سپرده‌های قرض‌الحسنه دارند و سود سپرده‌های بانکی تأثیری منفی و معنادار بر سپرده‌های قرض‌الحسنه دارند. برای تبیین نقش امنیت اقتصادی بر سپرده‌های قرض‌الحسنه پیشنهاد می‌شود:

– دولت با در پیش گرفتن سیاست‌های اقتصادی مناسب برای بهبود امنیت اقتصادی به منظور حفظ قدرت خرید آینده وجوه سپرده‌گذاران سپرده‌های قرض‌الحسنه گام بردارد؛

– دولت از سیاست‌هایی که به بی‌ثباتی اقتصادی منجر می‌شوند به شدت دوری کند؛ زیرا اجرای نامناسب سیاست‌های کلان اقتصادی که به‌صورت نرخ‌های بالای تورم، کسری شدید بودجه دولت، کسری مزمن تراز تجاری، نرخ رشد پایین و گاه منفی اقتصاد، افزایش بدهی‌های خارجی و سرانجام کاهش شدید ارزش پول ملی بروز می‌نماید، به کاهش شدید قدرت خرید وجوه سپرده‌گذاری شده در سپرده‌های قرض‌الحسنه منجر می‌شود؛

– با توجه به تأثیر مثبت پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه بر سپرده‌های قرض‌الحسنه باید اقدامات قانونی مناسب برای شفافیت هرچه بیشتر عملکرد نظام بانکی در پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه ایجاد شود تا اطمینان افراد برای سپرده‌گذاری در سپرده‌های قرض‌الحسنه افزایش یابد؛

– باید سپرده‌های قرض‌الحسنه به‌طور کامل برای پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه به نیازمندان تخصیص یابد؛ بدین‌منظور باید امکاناتی فراهم شود تا کل سپرده‌های قرض‌الحسنه بدون هیچ کسر قانونی در اختیار نیازمندان و تولیدکنندگان قرار گیرد.

منابع

۱. ابونوری، اسماعیل و هادی سپانلو (۱۳۸۴)، «تجزیه و تحلیل آثار عوامل درون‌سازمانی بر جذب سپرده بانکی (مطالعه موردی: بانک ملت تهران)»، دانشور رفتار، س۱۲، ش۱۴، ص۶۷-۸۰.

۲. اسدلو، مرتضي؛ علي زارعي؛ نقي قهرمان‌پور و محمد دهقاني (۱۳۹۲)، «تبیین نقش امنیت انتظامي در امنیت سرمایه‌گذاری پایدار»، فصلنامه دانش انتظامي آذربایجان شرقي، س۳، ش۹، ص۹۷-۱۱۷.

۳. امینی، صفیار؛ سمیه محمدی و سیدفخرالدین فخرحسینی (۱۳۸۸)، «بررسی عوامل مؤثر بر جذب سپرده‌های بانکی، بانک‌های منتخب با تأکید بر بانک صادرات ایران»، علوم اقتصادی، س۲، ش۶، ص۱۵۹-۱۷۲.

۴. ایزدی‌فرد، علی‌اکبر (۱۳۸۷)، «بررسی فقهی قرض اسکناس و تأثیر تورم بر آن»، مطالعات اسلامی: فقه و اصول، س۴۰، ش۸۱، ص۱۷-۳۳.

۵. برومند، شهزاد (۱۳۸۷)، امنیت اقتصادی در ایران و چند کشور منتخب (مطالعه تطبیقي)، تهران: مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

۶. خلیلی عراقی، منصور و اسماعیل رمضان‌پور (۱۳۸۰)، «اهمیت محیط باثبات اقتصاد کلان»، مجله تحقیقات اقتصادی، س۳۶، ش۵۸، ص۱-۲۸.

۷. شاه‌آبادی، ابواالفضل و راضیه داوری‌کیش (۱۳۹۵)، «تأثیر آزادی اقتصادی بر بازده بازار سهام ایران»، مجلس و راهبرد، س۲۳، ش۸۶، ص۳۰۳-۳۲۸.

۸. صدر، سیدکاظم (۱۳۷۴)، «آثار اقتصادی رفتار و عقد قرض‌الحسنه»، مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات ششمین سمینار بانکداری اسلامی، نظام بانکی کشور و سنجش عملکرد آن، تهران: مؤسسه بانکداری ایران.

۹. صفری، جلیل و ایمان غریب (۱۳۹۲)، «بررسی عوامل مؤثر بر جذب منابع بانکی انصار»، توسعه مدیریت پولی و بانکی، س۱، ش۱، ص۵۷-۷۲.

۱۰. طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۷۲)، مجمع البیان، ج۲، تهران: ناصرخسرو.

۱۱. طهماسبی، فرامرز (۱۳۹۴)، «برآورد ریسک سرمایه‌گذاری در یک پرتفوی دارایی در ایران»، تحقیقات اقتصادی، س۵۰، ش۲، ص۹۰۳-۹۲۳.

۱۲. عباسی، زهرا و سیدکاظم صدر (۱۳۸۴)، «محاسبه هزینه تسهیلات قرض‌الحسنه و مقایسه آن با سایر عقود اسلامي»، فصلنامه اقتصاد اسلامی، س۵، ش۱۹، ص۱۳-۴۳.
۱۳. عرب‌مازار، عباس و سعید کیقبادی (۱۳۸۵)، «جایگاه قرض‌الحسنه در نظام بانکی ایران»، اقتصاد اسلامی، س۶، ش۲۲، ص۱۳-۴۶.
۱۴. کریم‌زاده، فاطمه (۱۳۸۶)، بررسی عوامل مؤثر بر حجم سپرده‌ها در بانک‌های دولتی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد علامه طباطبایی.
۱۵. کمیجانی، علی‌اکبر و علی‌اصغر هادوی‌نیا (۱۳۷۷)، «درآمدی بر جایگاه قرض‌الحسنه در اسلام و اثرات اقتصادی آن»، نامه مفید، س۴، ش۱۴، ص۲۳۳-۲۵۴.
۱۶. محقق حلّي (۱۳۶۲)، مختصر ناف، به اهتمام محمدتقي دانش‌پژوه، چاپ دوم، تهران: مرکز انتشارات علمي و فرهنگي.
۱۷. مروتی شریف‌آبادی، علی؛ مریم گلشن و مریم خوانین‌زاده (۱۳۹۲)، «شناسایی و رتبه‌بندی فازی عوامل مؤثر بر جذب سپرده مشتریان در بانک با استفاده از روش مطالعه VIKOR فازی (مطالعه موردی بانک صادرات استان یزد)»، بهبود مدیریت، س۷، ش۲۰، ص۱۴۳-۱۶۳.
۱۸. منصف، عبدالعلی و نسرین منصوری (۱۳۸۹)، «بررسی عوامل مؤثر بر حجم سپرده‌های بانکی (با تأکید بر نرخ سود اوراق مشارکت ۱۳۸۷-۱۳۶۷)»، دانش و توسعه، س۱۷، ش۳۴، ص۶۹-۹۱.
۱۹. موسویان، سیدعباس (۱۳۸۳)، «طرحی برای ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه»، فصلنامه اقتصاد اسلامی، س۴، ش۱۶، ص۳۵-۵۶.
۲۰. نظریان، رافیک و مرجان محمداسماعیل (۱۳۸۸)، «عوامل مؤثر بر جذب منابع سپرده‌ای خصوصی در شبکه بانک‌های تجاری و تخصصی دولتی کشور»، علوم اقتصادی، س۳، ش۹، ص۲۹-۵۰.
21. Engle, R.F. and C.W.J. Granger (1987) “Co-integration and Error-Correction: Representation, Estimation and Testing”, *Econometrica*, 55, 251-276.
22. Eriemo, N. O., (2014), “Macroeconomic Determinants of Bank Deposits in Nigeria”, *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(10); 49-58.
23. Finger, H. and Hesse, H., (2009), “Lebanon-Determinants of Commercial Bank Deposits in a Regional Financial Center”, Available from: http://www.ifm.org/external/ pubs/ft/WP/2009/wp09195.pdf.

24. Ferrouhi, E. M., (2017), "Determinants of Bank Deposits in Morocco", *Maghreb Review of Economics and Management*, 4(1), 23-26.
25. Ferrouhi, E.M., and Lehadiri, A., (2014), "Savings Determinants of Moroccan Banks: A Cointegration Modeling Approach", *International Journal of Innovation and Applied Studies*, 9(2); 968-973.
26. Haron, S. and Wan Azmi, W.N., (2006), "Deposit Determinants of Commercial Banks in Malaysia", *Creating Dynamic Leaders*, Working Paper Series No, 009, 20(2); 1-21.
27. Ketkar, K. W. and Ketkar S. L., (1992), "Bank Nationalization Financial Savings and Economic Development a Case Study of India", *The Journal of Developing Areas*, 27(1); 69-84.
28. Horioka, C. and Feldstein, M., (1980), "Domestic Saving and International Capital Flows", *the Economic Journal*, 90(358); 314-329.
29. Sayani, H., & Mini aoui, H., (2013), "Determinants of Bank Selection in the United Arab Emirates", *International Journal of Bank Marketing*, 31(3); 206-228.
30. Siaw, O. L. and lawer, P. A. (2015), "Determinants of Bank Deposits in Ghana: A Cointegration Approcah", *Asian Journal of Economics and Empirical Research*, 2(1); 1-7.